

GARROTXES
Una excursió als paratges de *La punyalada*
Isidor Cònsul

Per entretenir la gana, la mestressa ha dut platets amb arbequines i rodanxes de fuet, paneres de vímet amb llesques, porrons de vi negre, gerres d'aigua i ampolles de gasosa. Pel primer plat no cal patir, són entrants a dojo: plates d'amanida i d'embotits, torrades amb anxoves i escalivada, truites de patates i calamars a la romana que anirem repartint així que arribin. Però hem de triar el segon entre tres opcions: xai a la brasa, peus de porc gratinats i fricandó de vedella amb bolets. S'aixequen els porrons per matar el cuc de l'espera i corren els setrills per oliar un pa de molla espessa i crosta daurada, que cruix en mossegar-la. L'indret és acollidor i pintoresc, un punt fosc i encara ple com un ou a quarts de quatre de la tarda: fa de restaurant de caps de setmana i aprofita els baixos i la quadra d'un antic casalot que devia ser dels forts de la contrada. En diuen Hostal de Sadernes, i hi hem arribat de bon matí per riberejar el Llierca i la riera de Sant Aniol fins al cor més feréstec de la Garrotxa, el freu recòndit del Brull, el salt d'aigua que es despenja de trenta metres enlaire en una raconada de cingles i engorjats. El barranc anava revingut per les pluges dels darrers dies i arribar de l'ermita de Sant Aniol d'Aguja al mateix angle del salt només ha estat possible després de pactar amb els secrets d'una aigua crescuda que hi angulejava entre pedres ensabonades que relliscaven com un vidre.

Aquest és un paratge brau, de racons encaixonats i una natura per domesticar. Una geografia esquerpa de boixos, faigs i algun teix a la banda baixa que deixa, graonades enlaire, que hi regni una geologia de parets llises i pedra calcària picada de balmes i coves. Un cul de món de bellesa salvatge, poc visitat, que dibuixa l'escenografia dels paisatges de *La punyalada* (1904), l'esplèndida novel·la de Marià Vayreda (1853-1903), i guarda la memòria, també, d'un dels papers pirinencs de Carles Bosch de la Trinxeria (1831-1897), *Una excursió als cingles de Talaixà*, aquell on l'extravagant Mr. Hunt, col·leccionista d'ous d'ocells, s'aventurava a despenjar-se amb una soga d'espart des de dalt d'un cingle per robar els ous d'un niu d'àligues. Quan l'àliga mare ataca l'anglès per protegir el niu, aquest, amb el sabre que duu a la cintura, se'n defensa a cegues, fent molinet sobre el cap i encara que decapita la noble au, també fereix la corda d'on va penjat i li va d'un tres i no res que no s'estimbi ell mateix.

Hem caminat entre cinc i sis hores amunt i avall d'aquestes garrotxes, per l'eix geogràfic de la novel·la, des del punt on l'aigua de la riera de Sant Aniol es lliura a la de Lliera fins a la mateixa ermita de Sant Aniol d'Aguja on s'enceta l'acció de *La punyalada*, el dia de l'aplec dels francesos, el dilluns de la Pasqua Granada, amb el sermó adolorit de mossèn Jeroni contra els trabucaires, el ball i la gresca que vénen després de la missa i el dinar, l'inici del conflicte moral i amorós dins del triangle que formen l'Albert, l'Ibo i la Coralí, i el pànic de tothom en esguardar la filera d'homes armats que passen per *la cornisa de la immensa cinglera que envolta la vall*, pel camí de Ribelles que voreja l'espadat. Són una colla de trabucaires, malson de la comarca en els darrers temps i, per bé que encara són lluny i van de pas, la pau i l'alegria ja no tornen a l'aplec. Tothom opta per tocar el dos organitzant-se en la protecció d'anar en grup: *Tothom anava armat d'un modo més o menos vergonyant, però tothom, més que de les pròpies forces, se refiava del redós d'una bona companyia ... Els de Ribelles s'acollaren amb els francesos, amb ànim d'emparar-s'hi per lo menos fins a la font del Sant, on començaria la dispersió: els de la comarca de Bassegoda ja trescaven amunt, per entre els alzinars i castanyedes, cap a les clapisses de Martenyà: els de Montagut i Tortellà, seguits dels de Sadernes, ja corrien riera avall, com els de Talaixà, Oix i Beget emprenien les marrincoles del Salt de la Núvia. Els escadussers i tocatardans feien de tot: uns no semblaven menar poc cap als lladres, i altres se resignaven a fer grans marrades per a fugir de llocs massa feréstecs o anar més temps ajustats a unes o altres colles. Els de la banda d'Albanyà i baral de la Muga, pocs i malavinguts, anàvem a l'esbarriada (...)*

Han començat a aterrar els primers plats i la gana se les heu, a gust, amb entrants de gra fort: un enciam tendre que amoreseix la consistència del bull saborós, talls de tomàquet i rodanxes de ceba que amanyaguen els daus groguencs de la truita de patates, i el tou d'escalivada, rematat amb el pessic salabrós de l'anxova, per estovar el sòlid impacte de la torrada. Enfilats en un paradís de cuina casolana de terra endins, no acabo d'entendre el paper que hi fan uns calamars congelats i eixarreïts, colgats en un excés d'arrebossat a la romana. Al matí hem esmorzat un parell o tres de quilòmetres enllà de Sadernes i, passat el pont medieval d'en Valentí, hem deixat el camí que segueix la riera per tirar, rostos amunt, cap al coll de Talaixà i guanyar la cinglera del Salt de la Núvia. L'indret és marcat amb una creu i una data gravada que

s'esvaeix sobre una pedra plana: 1862 o 1869, sembla que hi diu, i la llegenda parla de la dignitat d'una jove que duïen a casar contra la voluntat del seu cor i va optar per estimbar-se, ella i cavalcadura, en aquest punt tallat a pic, on el camí passa arran del daltabaix del barranc. És el mateix que, a la part final de la novel·la, segueixen l'Arbós, *subcabo* dels mossos d'esquadra, i la tropa que ha allistat, quan aconseguixen encerclar l'Esparver i els trabucaires a la tuta dels morts, prop del salt del Brull, un cova alterosa i ben protegida que és també una ratera, un cau sense sortida. La colla de facinerosos hi és a l'aguait d'un carregament de contraban, la trampa que els ha parat l'Arbós, i si els homes del sometent en controlen l'entrada només se'n pot sortir per la perillosa tombarella del Salt del Lladre.

La punyalada és una novel·la vigorosa i enigmàtica que es mou per aquests aspres de frontera, en una cronologia de mitjan segle XIX, encavallada de biaix amb la Segona Guerra Carlina. Aquests paratges foren terra de contrabandistes i de carlins, i una de les cases fortes de Sadernes, can Galceran, encara presumeix d'haver allotjat el príncep Alfons i Maria de les Neus Borbó. Molts dels antics carlins es reciclaren de trabucaires i professionals del contraban, com succeeix amb la parella de protagonistes masculins. La novel·la narra, en primera persona, l'angoixada història d'Albert de Bardals, un tipus encogit i curt de geni, segons definició pròpia, i d'una joventut tèrbola dominada per la fatxenderia d'Ibo, l'Esparver, l'amic d'infantesa que sempre l'ha arrossegat i amb qui ha compartit anys de contraban i vici, taverna, joc i bordell. Amb ganes, però, de regenerar-se, el bonàs de l'Albert creu haver trobat la solució en l'amor de Coralí, pubilla del Molí de Balasc. No compta que la mala bèstia de l'Ibo, l'espina que el pobre Albert mai no s'acaba de treure de sobre, capgirarà sense contemplacions la bondat del bell somni. A la base d'aquest triangle, la Coralí fa de personatge quasi absent però d'una força extraordinària i, a cada costat, els amics d'infantesa esdevenen acarnissats enemics, Albert, de malnom Picolí, i Ibo, l'Esparver.

El segon plat no mata moros. Tasto el fricandó amb rovellons que ha demanat la Romi, i el platillo és al punt; però els peus de porc gratinats que m'acaben de servir no em fan el pes ni crec que passin l'aprovat. Són cuinats de dies enrere i els trobo tristos, fets i deslluïts. I mira que ho són d'agraïts, els peus de porc, a la cuina! Fes-los com vulguis que sempre repunten fantasies de festa major al paladar! Rescalfar-los no els

ha provat gens i, en canvi, la mateixa acció sí que ha jugat a favor del fricandó. Com a restaurant de caps de setmana i per atendre una gernació com la d'avui, la cuina treballa des de dies abans. Llevat de les carns i botifarres a la brasa, quasi tot es rescalfat. Hi ha plats que accepten bé la jugada i, treballats amb criteri, acostumen a guanyar solvència d'un dia per l'altre. Però no és el cas d'aquests peus de porc gratinats que l'han perduda tota. A la cassola, amb prunes, caragols o bolets, la cosa hauria lliscat més fina després d'una mica de xup-xup de rigor per fer revenir el caramel del sofregit de ceba i tomàquet, el cullerot de brou i la llicència definitiva del raget de conyac. És llavors que unes hores, i fins uns dies de repòs, acaben de donar el toc de gràcia a una festa de melositat amb els sabors que s'empelten els uns amb els altres. Però, gratinats, no. Ara els peus han bullit un parell o tres d'hores, els han arrebossats amb ou i pa torrat, els han passat d'esquitllentes per la cassola i els han enforat amb una picada d'ametlles al damunt. Acabats de fer poden tenir una gloriosa dignitat, envidreïts com els d'avui no valen gran cosa.

La il·luminació del menjador tira a feble i, a les postres, ens sorprèn la màgia d'un inici de crepuscle. Només quedem nosaltres, dinant, a tres o quatre metres d'una vella menjadora en funcions de racó de museu de la pagesia: hi ha arpiots penjats, forques de dos pollegons encreuades a la paret i guarniments diversos dels que servien per fer treballar els animals: ulleres i collar, brides i retranques, selló i ventreres. En una taula que hi ha a tocar, s'ha dibuixat el contrallum de quatre jugadors que se les heuen, de fa una estona, fent la botifarra: arrastren convençuts, contren decidits i mig s'escriu després de cada partida, queixant-se al company de no haver vist la basa que duia quan s'ha descartat amb la puta d'oros o el cavall de bastos. I he pensat en la timba que juguen a la novel·la en aquella mena de casino bosquetà que és el molí de la Frau, on s'aplega la curiosa fauna de pastors, artigaires, carboners, contrabandistes i trabucaires de *La punyalada*. Crec que dóna una de les seqüències costumistes de més impacte, sobretot quan, ja negra nit, la timba fa una pausa i entren, per la finestra, dos bandolers afamats, l'Avi i el Roig: *S'assegueren; més no al centre de la taula i d'esquena a la porta on se'ls feia lloc, sinó a l'extrem, tots dos de costat i arran de la finestra per on havien entrat, la que deixaren ajustada, després de llevar els llocateus que el moliner havia posats. Se desfardaren a mitges de llurs mantes, i uns bestials trabucs que duien, els retingueren entre les cames. L'un era vell i begut de cara, però*

ferreny: duia un barret llustrós de tan suat, sense forma ni color, dessota el que n'eixien badies de cabell groguenc que es fonien en alguns indrets amb una barba de pam, blanca i groga, que, després de menjar-se-li mitja cara, li queia del tot viciada cap a l'esquerra, pel fregadís d'una bufanda roja i bruta que tenia enroscada al coll (...) El seu company, no per ser més jove, resultava menos fastigós. Duia un barretinot, de color de cirera podrida, enfonsat fins a les orelles; una barba verge de navaja i de pinta, del color i forma d'un fregall d'aigüera (...) En quant al traje, ambdós anaven igualment bruts, amb la roba emplastada al cos per l'habitud de no despullar-se. Gec i calces de vellut, calçons de cuiro ros, sabates folrades, i al coll, a més de la manta virada de blau, un sarró de tela crua, com els que usen els pastors per a les provisions. Com a armament, a més del feréstec trabuc, duien a la cintura, entre altra ferralla d'ús incompreensible a primera vista, uns grans ganivetassos de doble molla.

On devia ser el molí de la Frau? En queda cap rastre si és que mai va existir? Tornant de Sant Aniol pel camí de la riera no he sabut veure'l. Ni després de la marrada fins a les quatre cases enrunades de Talaixà, indret idíl·lic meravellós, quasi abandonat, amb la parella de neorurals que hi fa guàrdia aïllada del món. Però tot ja es precipita: arriben les postres, grana de capellà amb traguets de moscatell, i després el carajillo, la suma i la divisió, tant per cap, i cap a casa. Segueixo, des del cotxe, l'espectacle del roig morent del dia, la ràdio informa que el Barça ja perd i no penso pas que demà serà sant tornem-hi. Mastego la intensitat d'aquest diumenge de primavera, el suc intens que hem extret del dia, les estones de sol i les de pluja, la natura salvatge, els records de la novel·la i l'aventura d'arribar al peu mateix del Brull. Per arrodonir-ho, podem resar un parenostre pels qui van errats, com el pobre Albert Bardals, que no va saber entendre que la Coralí era més forta que l'Esparver i tots els trabucaires junts.

Isidor Cònsul